

ДЕЛЕДИВКА С. Г.,
доктор філософії в галузі права,
докторант
(Приватний вищий навчальний заклад
«Європейський університет»)

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.1.11>

КОНКУРЕНЦІЯ ПОЗОВІВ ТА НАЛЕЖНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

У статті досліджуються специфіка захисту цивільних прав в контексті вибору правильного, належного і ефективного способу захисту. Після аналізу наукових визначень захисту і способу захисту цивільних прав, автором проведений хронологічно-історичний аналіз подолання проблеми конкуренції позовів з боку Верховного Суду України, наявність спадкоємності підходів застосування попередніх правових позицій з боку Верховного Суду через застосування категорії належного способу захисту прав.

Способу захисту, як матеріально-правовій категорії, відповідає така процесуальна категорія як предмет позову, а посилання на застосовані способи захисту наразі є невід'ємною складовою змісту позовної заяви, відсутність яких призводить до негативних процесуальних наслідків. Зазначене свідчить про суттєве зближення матеріально-правових та процесуально-правових категорій, перш за все в контексті способів захисту порушеного права.

Наразі відсутнє законодавче визначення як належного, так і ефективного способу захисту права, науковці також не можуть прийти до єдиного знаменника щодо єдності розуміння цих базових правових категорій, що має суттєві негативні наслідки і для практики правозастосування, і до захисту прав і законних інтересів учасників правовідносин.

На прикладах судової практики продемонстровані критерії розмежування реституційних і віндикаційних, кондикційних і договірних, кондикційних і деліктних позовних вимог, акцентована увага на особливостях застосування того чи іншого способу захисту права.

За висновками дослідження автором стверджується, що конкуренція між реституційними і віндикаційними, кондикційними і договірними, кондикційними і деліктними вимогами вирішується в залежності від виду правовідносин, фактичних обставин справи, суті порушеного права та інших обставин, які є визначальними для того чи іншого предмету позовних вимог. Вибір належного і ефективного способу захисту має не тільки теоретичне і методологічне, а і важливе практичне значення, оскільки наслідком такого неправильного вибору є безальтернативна відмова в позові, яка є має самодостатню підставу.

Ключові слова: захист цивільних прав, способи захисту, конкуренція позовів, належність та ефективність способу захисту цивільних прав.

Deledyva S. H. Claim competition and an inappropriate remedy for the protection of civil rights

The article explores the specific aspects of protecting civil rights in the context of selecting a correct, relevant, and effective legal remedy. Following a review of academic definitions of “protection” and “remedy” of civil rights, the author conducts a chronological and historical analysis of how the Supreme Court of Ukraine

has addressed the issue of claim competition, emphasizing the continuity in the application of previous legal positions through the introduction of the category of a relevant remedy for the protection of rights.

A remedy, as a substantive legal category, corresponds to the procedural category of the subject matter of a claim. References to the remedies sought have now become an integral part of the content of a statement of claim, and their absence leads to adverse procedural consequences. This reflects a significant convergence between substantive and procedural legal categories, particularly in the context of protecting violated rights.

At present, there is no legislative definition of either a “relevant” or an “effective” legal remedy. Moreover, scholars have yet to reach a consensus on the unified understanding of these fundamental legal categories, which has substantial negative implications for both the practice of law enforcement and the protection of the rights and legitimate interests of the parties to legal relations.

Judicial case studies are used to illustrate the criteria for distinguishing between restitutionary and vindicatory claims, *condictio* and contractual claims, as well as *condictio* and tort claims. Particular attention is drawn to the specifics of applying one or another remedy. The article analyzes the use of the category of claim competition and provides definitions from legal scholarship and court practice regarding the relevance and effectiveness of remedies. It also presents, to some extent, contradictory and conflicting conclusions concerning the concepts under review.

Based on the findings of the study, the author asserts that the competition between restitutionary and vindicatory claims, *condictio* and contractual claims, as well as *condictio* and tort claims, is resolved depending on the type of legal relationship, the factual circumstances of the case, the nature of the violated right, and other factors that are decisive for the subject matter of the specific claim. The choice of a relevant and effective legal remedy has not only theoretical and methodological importance but also significant practical implications, as an incorrect choice results in an unavoidable dismissal of the claim, which constitutes an independent ground for refusal.

Key words: *protection of civil rights, legal remedies, claim competition, relevance and effectiveness of remedies for the protection of civil rights.*

Вступ. Проведення судової реформи, нові редакції процесуальних кодексів та певна уніфікація процесуальних правил розгляду справ різних юрисдикцій не призвели до остаточного вирішення проблеми повного захисту цивільних прав.

Більше того, запроваджені на рівні судового правозастосування концепції належності та ефективності способів захисту прав, які є певним продовженням конструкції конкуренції позовів, не мають однакового розуміння ні на рівні наукової спільноти, ні з боку представників суддівського корпусу. Зазначене свідчить про актуальність теоретичних досліджень у зазначеній сфері.

Захист цивільних прав, способи такого захисту висвітлювались в дисертаційних, монографічних та поточних теоретичних дослідженнях. Зокрема можна виділити роботи таких науковців як Васильченко В.В., Дзера І.О., Комаров В.В., Кот О.О., Кузнецова Н.С., Майданик Р.А., Спасибо-Фатеева І.В., Стефанчук М.О., Харитонов Є.О., Харченко Г.Г., Ярема А.Г.

Проблема конкуренції позовів, належного і ефективного способу захисту прав висвітлені в роботах таких авторів, як Ваштарева Є.А., Гуйван П.Д., Жук А.В., Колісник О.В., Короед С.О., Коханська М.Л., Пільков К.М., Спесівцев Д.С., Ткачук А.В. Ус М.В., Шумак І.О. та інших авторів.

Проте попри велике розмаїття таких робіт, проблема вибору правильного, належного і ефективного способу захисту права залишається актуальною як для теорії, так і для практики правозастосування, що обумовлює важливість досліджень в даній сфері.

Постановка проблеми. Метою даної статті є огляд способів захисту цивільних прав, хронологічно-історичний аналіз подолання проблеми конкуренції позовів, вибір належного способу захисту права при застосуванні віндикаційного, кондикційного, зобов'язальних договірних і позадоговірних позовів, а також вироблення на цій основі науково-обґрунтованих пропозицій, спрямованих на оптимізацію застосування способів захисту цивільних прав.

Результати дослідження. Без належного інструментарію захисту, право по суті перетворюється в декларацію, яке саме по собі не здатне задовольнити інтереси носія такого права, особливо якщо в реалізації цього права мають місце ті чи інші перепони. В аспекті захисту цивільного права одним з визначальних чинників є способи такого захисту. Вибір того чи іншого способу захисту права є стратегічним завданням на шляху поновлення порушеного права.

І.О. Дзера формулює визначення захисту цивільних прав виключно через його способи, тим самим підкреслюючи важливість цієї категорії для правильного розуміння самого захисту. За її визначенням – захист цивільних прав – це заходи чи сукупність заходів (способів), що їх застосовують у разі порушення цих прав, або сукупність передбачених цивільним законодавством засобів, застосовуваних у зв'язку із здійсненням проти цивільних прав порушень і направлених на відновлення або захист майнових інтересів їх володільців [3, с. 126].

О. Кот зазначає, що доктрина цивільного права, а особливо правозастосовча практика не виключають поділ способів захисту на загальні та спеціальні. Більше того, в окремих випадках наголошується на пріоритетному значенні спеціальних способів захисту для відновлення тих чи інших суб'єктивних прав. Поділ способів захисту на загальні та спеціальні може бути здійснений на основі характеру (виду) суб'єктивного права, що потребує захисту. Далі автор зазначає, що якщо має місце конкуренція способів захисту внаслідок того, що для захисту конкретного суб'єктивного права можливе використання декількох способів захисту, застосуванню підлягає той з них, який відповідає особливостям спірних правовідносин [4, с. 93].

Для характеристики особливостей застосування тих чи інших способів захисту прав є доцільним навести наукові позиції щодо захисту права власності та інших речових (абсолютних прав). Так, Г. Харченко, досліджуючи проблеми захисту речових прав зазначає, що специфіка застосування речово-правових способів захисту і їх відмінність від інших способів захисту полягає в тому, що вони застосовуються носієм речового права до будь-якої особи; вимоги мають бути пов'язаними саме з майном; застосування таких способів можливе, якщо відповідне майно ще існує фізично; їх визначеність виключно законом, а не договором; наявність права слідування – нерозривна пов'язаність із самим речовим правом [14, с. 51].

На перший погляд очевидним є висновок про неможливість застосування учасниками договірних відносин у двосторонніх взаємних відносинах речово-правових способів захисту прав. Однак такий висновок не є очевидним з причин наявності недостатньо дослідженої в науці проблеми, так званої, конкуренції способів захисту, конкуренції позовів, або вибору належного способу захисту права.

В цій статті в хронологічно-історичному порядку демонструються приклади вирішення проблеми конкуренції позовів Верховним Судом України, або за нинішньою термінологією належного способу захисту прав новоствореним Верховним Судом в залежності від тих чи інших видів правовідносин, тих чи інших видів позовних вимог та відповідних їм способів захисту цивільного права.

Так достатньо великий проміжок часу судового правозастосування в Україні існувала проблема конкуренції між реституційними вимогами щодо визнання недійсними правочинів та віндикаційним позовом, тобто вимогами, передбаченими ст. 215 та ст. 388 ЦК України відповідно. Лише Постановою Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» ця проблема була подолана. Так, в п. 10 цієї Постанови зокрема зазначається, що *реституція*

як спосіб захисту цивільного права (частина перша статті 216 ЦК) застосовується лише в разі наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемним чи який визнано недійсним. У зв'язку з цим вимога про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, за правилами реституції може бути пред'явлена тільки стороні недійсного правочину. Норма частини першої статті 216 ЦК не може застосовуватись як підстава позову про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке було відчужене третій особі. Не підлягають задоволенню позови власників майна про визнання недійсними наступних правочинів щодо відчуження цього майна, які були вчинені після недійсного правочину. У цьому разі майно може бути витребувано від особи, яка не є стороною недійсного правочину, шляхом подання *віндикаційного* позову, зокрема від добросовісного набувача – з підстав, передбачених частиною першою статті 388 ЦК [11].

Розвиток цих правових позицій у правозастосуванні був підтриманий і Верховним Судом, причому в доповнення попередніх правових позицій ВСУ було вказано, що оскарження попередніх правочинів при витребуванні майна не є належним способом захисту. Це ж саме стосується і рішень органів публічної влади, на підставі яких право власності переходило до нових набувачів. Так в п. 50 постанови Великої Палати Верховного суду від 11 лютого 2020 року, справа № 922/614/19 зазначалось, що власник з дотриманням вимог статті 388 Цивільного кодексу України може витребувати належне йому майно від особи, яка є останнім його набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене до того, як воно потрапило у володіння останнього набувача. Для такого витребування не потрібно визнавати недійсними рішення органів державної влади чи місцевого самоврядування, які вже були реалізовані і вичерпали свою дію, оскаржувати весь ланцюг договорів та інших правочинів щодо спірного майна [5].

Суть належного способу захисту права в цій категорії позовних вимог полягає в наступному: якщо спірна річ (майно) знаходиться у власності (фактичному володінні) набувача за договором, придатними до застосування є виключно реституційні позовні вимоги; якщо річ (майно) вибула з володіння набувача за наступним договором або на інших підставах, належним буде виключно речово-правовий віндикаційний позов з притаманним йому предметом доказування, куди входять обставини вибуття майна з володіння відчужувача, добросовісність або недобросовісність набувача, тобто суб'єктивні фактори поведінки сторін, які для реституційних вимог є юридично нейтральними.

Отже, конкуренція між реституційними і віндикаційними вимогами була вирішена в судовій практиці ще в 2009 році і саме таке спрямування правозастосування підтримано Верховним Судом. Цей висновок також став майже аксіоматичним в теорії.

Конкуренція позовів про визнання недійсним правочину про відступлення частки у праві спільної часткової власності при порушенні переважного права набуття та позову про переведення прав і обов'язків покупця також, тобто способів захисту, передбачених ст. 215 та ст. 362 ЦК України була вирішена через узагальнення судової практики. Так, Пленум Верховного Суду України в постанові N 9 зазначив, що недотримання вимог статті 362 ЦК у разі продажу учасником спільної часткової власності своєї частки іншій особі не є підставою для визнання правочину недійсним. Інші співвласники у цьому випадку вправі вимагати переведення на них прав і обов'язків покупця [11].

Сталість і стабільність відповідних правових позицій має місце і у практиці Верховного Суду. Так в п. 53 постанови Великої Палати Верховного Суду від 26.05.2020 року у справі № 908/299/18 визначено, що вимога про визнання недійсним договору купівлі-продажу речі сама по собі не може вважатися ефективним способом захисту порушеного переважного права на придбання такої речі. Адже в результаті задоволення такої вимоги право такої особи захищене не буде, що змусить особу звертатися до власника з пропозицією відчуження речі на тих самих умовах, що були передбачені договором купівлі-продажу, який визнаний недійсним, а в разі незгоди власника – до суду із новим позовом [8].

Переведення прав і обов'язків, як належний спосіб захисту переважного права, був розповсюджений Верховним Судом також на захист прав в орендних відносинах. Так ВП ВС

в Постанові від 23.06.2020 у справі № 909/337/19 виснувала, що для захисту переважного права наймача (орендаря), який належним чином виконує свої обов'язки відповідно до умов договору та закону, в разі продажу речі, переданої у найм (оренду), належним способом захисту є переведення на наймача (орендаря) прав та обов'язків покупця відповідної речі [6].

Суть правильного обрання способу захисту прав в цьому виді спорів полягає в застосуванні сформованої в судовій практиці концепції ефективності правового захисту, іншими словами вимога має бути такою, що здатна захистити порушене право, призвести до результату повного усунення наслідків порушення. Є очевидним, що саме по собі визнання недійсним договору при захисті переважного права набуття майна не здатне захистити порушене право, а заінтересована особа має просити застосувати саме належний і ефективний спосіб правового захисту, в даному випадку переведення прав і обов'язків покупця за договором. Таким чином вибір належного способу захисту права, або іншими словами конкуренція позовних вимог стосовно викладених вище правовідносин подолана на рівні практики правозастосування вищої судової установи України, і це також стало здобутком теорії.

Деліктний та кондикційний позови, або за іншою термінологією позови про відшкодування шкоди і повернення майна, отриманого без достатніх правових підстав, тобто позови, передбачені відповідно ст. 1166 та ст. 1212 ЦК України є позадоговірними позовними вимогами, а отже вибір належного способу захисту права в цій ситуації і в теорії, і в судовій практиці був досить неоднозначним.

Розглядаючи справу № 629/4628/16-ц, Велика Палата Верховного Суду в постанові від 23 травня 2018 року визначила суттєві критерії розмежування цих позовних вимог. Так, для деліктних зобов'язань, які виникають із заподіяння шкоди майну, характерним є, зокрема, зменшення майна потерпілого, а для кондикційних – приріст майна у набувача без достатніх правових підстав. Вина заподіявача шкоди є обов'язковим елементом настання відповідальності у деліктних зобов'язаннях. Натомість, для кондикційних зобов'язань вина не має значення, оскільки важливим є факт неправомірного набуття (збереження) майна однією особою за рахунок іншої. Обов'язок набувача повернути потерпілому безпідставно набуте (збережене) майно чи відшкодувати його вартість не є заходом відповідальності, оскільки набувач зобов'язується повернути тільки майно, яке безпідставно набув (зберігав), або вартість цього майна [7].

Отже, критеріями розмежування деліктного і кондикційного позову є: 1) зменшення майна у потерпілого при завданні шкоди та приріст майна у набувача у кондикційних зобов'язаннях; 2) наявність вини, яка має презюмований характер в перших і відсутність суб'єктивного фактору в других; 3) завдання шкоди є підставою для покладання цивільно-правової відповідальності, в тому числі і нового обов'язку, а кондикційні зобов'язання не належать до цивільно-правової відповідальності, хоча і інші негативні для набувача наслідки тут не виключаються. Можна і далі продовжувати аналіз і характеристику ознак і критеріїв розмежування цих позовних вимог, які хоча і є наявними, однак не мають такого визначального для розмежування характеру, однак необхідно відмітити, що сформульовані судовою практикою критерії наразі підтримуються і теорією [12, с. 863].

Конкуренція між кондикційним позовом та договірними способами захисту прав також була не повністю розв'язана на рівні практики правозастосування ВСУ. Не останньою причиною складнощів і в практиці, і при застосуванні самих кондикційних позовних вимог, і при виборі належного способу захисту в частині конкуренції позовів є формулювання п. 3 ч. 3 ст. 1211 ЦК України [15], а саме що положення цієї глави застосовуються також до вимог про повернення виконаного однією із сторін у зобов'язанні, тобто до вимог, що характерні для договірних способів захисту.

Верховний Суд України у постанові 25 лютого 2015 року у справі № 910/1913/14 подолав цю колізію, однак для одного конкретного випадку, зазначивши зокрема, наступне: стаття 1212 ЦК України застосовується лише в тих випадках, коли безпідставне збагачення однієї особи за рахунок іншої не може бути усунуто за допомогою інших, спеціальних способів захисту. Зокрема, у разі виникнення спору стосовно набуття майна або його збереження

без достатніх правових підстав, договірний характер правовідносин виключає можливість застосування до них судом положень статті 1212 ЦК України [9]. Так званий, залишковий принцип застосування кондикційного позову або правової конструкції захисту, передбаченої ст.ст. 1212–1214 ЦК України підтримувався і колективом авторів під редакцією Яреми А.Г., Ротаня В.Г. в їх спільній праці «Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України» [16, с. 863].

Суттєві зрушення і в практиці правозастосування, і в теорії настали з початком діяльності Верховного Суду з 2018 року та в подальші роки. Так КЦС ВС в постанові від 14 квітня 2020 року у справі № 495/2442/16-ц для розмежування договірних та кондикційних позовів наводить таку позицію: системний аналіз положень частини першої, пункту 1 частини другої статті 11, частини першої статті 177, частини першої статті 202, частин першої та другої статті 205, частини першої статті 207, частини першої статті 1212 ЦК України дає можливість дійти висновку про те, що чинний договір чи інший правочин є достатньою та належною правовою підставою набуття майна (отримання грошей) [10]. Іншими словами, за наявності між сторонами договірних відносин кондикційні позовні вимоги заявлені бути не можуть і це стало подальшою аксіомою для судової практики. Саме таке правозастосування мало місце і в інших рішеннях КЦС ВС, зокрема у постановках: від 10 вересня 2018 року у справі № 638/11807/15-ц, від 12 вересня 2018 року у справі № 154/948/16, від 12 грудня 2018 року у справі № 205/3330/14-ц.

Правові позиції судової практики знайшли подальше висвітлення і розвиток в теорії. Так, умови й підстави виникнення кондикційних зобов'язань, суб'єктивне ставлення його сторін до власної поведінки та характеристики окремих кондикційних зобов'язань були предметом наукового інтересу Є.А. Ваштаревої [1, с. 63]. На визначенні кондикційного зобов'язання методом від «зворотного», тобто встановленні юридичного факту виникнення, змісту й мети зобов'язання, акцентує увагу авторка в іншій своїй роботі [2, с. 38]. Співвідношення реституційних і кондикаційних вимог були предметом наукової уваги А.В. Ткачук. Зокрема автор зазначає, що реституція виникає виключно на основі оспорюваного або нікчемного правочину. Натомість кондикційні зобов'язання виникають виключно за відсутності між сторонами будь-яких договірних зв'язків. Зобов'язання з безпідставного збагачення зумовлює односторонній правовий зв'язок між боржником і кредитором, натомість реституція має двосторонній характер і характеризується зустрічністю та взаємообумовленістю обов'язків сторін [13, с. 52].

Підсумовуючи огляд конкуренції між позадоговірними договірними і кондикційними вимогами можна зазначити, що останні мають право на застосування виключно за відсутності між учасниками спору договірних правовідносин, а кондикційний позов застосовується за, так званим, залишковим принципом, коли сторона не має в арсеналі інших способів захисту. В контексті можливих договірних зв'язків між сторонами спору кондикційні позовні вимоги можуть мати місце при розірванні договору за явної відсутності взаємного еквіваленту виконання, за неможливості виконання договору за умови, коли жодна із сторін за це не відповідає, при односторонній реституції. Можливе також і інше субсидіарне застосування позову з безпідставного збагачення, коли відповідне набуття майна не пов'язане з укладеним договором.

Обсяг даної роботи не дозволяє продовжити огляд питань вибору належного способу захисту цивільного права або конкуренції позовів, зокрема тих, що виникають із віндикаційного і зобов'язального позовів, віндикаційного і негативного, віндикаційного і петиторного, тобто позову про визнання права, віндикаційного і кондикційного та інших позовів – все це буде проведено в інших дослідженнях. Однак наведений вище матеріал дає підстави зробити наступні **висновки**.

Сучасна парадигма судового правозастосування ґрунтується на тій максимі, що вибір позивачем неналежного або неефективного способу захисту є самодостатньою підставою для відмови в задоволенні позову. Не будучи прихильником такого жорсткого і занадто формалістичного підходу все ж таки варто відмітити, що обрання правильного способу захисту права має не тільки теоретичне і методологічне, а і важливе практичне значення.

Конкуренція між реституційними і віндикаційними, кондикційними і договірними, кондикційними і деліктними вимогами вирішується в залежності від виду правовідносин, фактичних обставин справи, суті порушеного права та інших обставин, які є визначальними для того чи іншого предмету позовних вимог. Крім того, обраний спосіб захисту права має бути ефективним, тобто таким, що здатний захистити порушене право. Практика правозастосування Верховного Суду свідчить про чітку тенденцію розмежування вищевказаних позовних вимог, що треба враховувати передовсім в практиці захисту цивільних прав.

Список використаних джерел:

1. Ваштарева Є. А. Поняття безпідставності в контексті кондикційного зобов'язання. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 38–43.
2. Ваштарева Є. А. Кондикція і віндикація в римському праві. *Проблеми законності*. 2017. № 139. С. 95–104.
3. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 126 с.
4. Кот О. О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03/ Київ, 2017. 37 с.
5. Постанова Великої Палати Верховного суду від 11 лютого 2020 року, Справа № 922/614/19 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87902138> (дата звернення: 10.04.2025).
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 червня 2020 року, Справа № 909/337/19 – URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/90359317> (дата звернення: 18.04.2025).
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року, Справа N 629/4628/16-ц – URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75296547> (дата звернення: 21.04.2025).
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 травня 2020 року, Справа № 908/299/18 – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89825064> (дата звернення: 23.04.2025).
9. Постанова Верховного Суду України від 25.02.2015 року, Справа № 910/1913/14 – URL: reyestr.court.gov.ua/Review/42986211 (дата звернення: 14.04.2025).
10. Постанова КЦС ВС від 14 квітня 2020 року, Справа № 495/2442/16-ц – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88909525> (дата звернення: 01.01.2025).
11. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6.11. 2009 року № 9 Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними / *Вісник Верховного Суду України*, 2009, 00, № 12.
12. Право власності: способи захисту прав крізь призму судової практики: монографія / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків: ЕКУС, 2023. – 616 с.
13. Ткачук А.В. Співвідношення зобов'язальних способів захисту цивільних прав (реституція та кондикція). *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2022. № 1. С. 49–54.
14. Харченко Г.Г. Витребування майна з чужого незаконного володіння у порядку віндикації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 132–135.
15. Цивільний кодекс України : Закон України від 13 берез. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.01.2025).
16. Ярема А. Г, Ротань В. Г. Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України / за ред. А. Г. Яреми, В. Г. Ротаня. Київ : Реферат, 2005. 336 с.

